

והנה מצינו כשהבטיח הקב"ה ליעקב בבשורת הארץ, כשנגלה אליו בלוח אמר לו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריו אתן את הארץ, נמצא שנתן את הארץ ליעקב ואחריו לזרעו, והיינו כאומר נכסי לך ואחריו לפלוני. והנה במתנה הלזו שהיה נותן יעקב בכורה ליוסף, הרי הוא כאלו עמד הראשון ומכר ונתן, שהרי כבר אמרנו בשם רשב"ם ז"ל דמשעה שחטא ראובן זכו כל השבטים בחלק הבכורה.¹⁷ וא"כ יעקב כשנתן הבכורה ליוסף, א"כ הוה ליה כאלו נתן מנכסי שאר השבטים, ובאנו למחלוקת רבי ורשב"ג, לדעת רבי דקאמר השני מוציא מיד הלקוחות, לא הועילו מעשיו דיעקב כלום והשבטים אינם נותנים ליוסף חלק בכורה אלא נוטל בארץ כשאר השבטים חלק אחד. אך לדעת רשב"ג זכה יוסף במתנתו דאית ליה דאין לשני אלא מה ששייר ראשון.

והנה יעקב אבינו כבר ידע דהלכתא כרשב"ג דאין לשני אלא מה ששייר ראשון, אלא שהוקשה לו שהיה חולה, וכדכתיב¹⁸ ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויתחזק ישראל וישב על המטה, ולדעת ר' יוחנן אם נתן האחד במתנת שכיב מרע לא עשה כלום, לפי שכבר קדמו אחריו. ועוד הוקשה לו שנותן לבנו ולדעת הרמב"ם כל שנותן לבנו לא עשה ולא כלום ואחריו מוציא מיד הבן. ולפי שני טענות אלו לא היה זוכה יוסף במתנה הלזו שנותן לו יעקב. ולשיב כל זה אמר לו¹⁹ אל שדי נראה אלי בלוח בארץ כנען וגו' ואמר לי ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אחזת עולם. דהיינו נכסי לך ואחריו לפלוני ועתה שני בניך הנולדים לך עד בואי אליך מצרימה לי הם, כלומר אף שאני חולה איני נותן מתנה זו סתם כשאר החולים שאין מתנתם חלה אלא לאחר מיתה, אלא אני מפרש דברי ועתה שני בניך, כלומר מעכשיו אני נותן המתנה לשני בניך. וכבר למדנו הרמב"ם ז"ל שכל שכיב

ועל פי הצעה זו הבא נבאר פסוקי פרשת יחזקאל. וזה תאמר ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוח בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתך לקהל עמים וגו' ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו'. והואיל ואתי לידן הנהו קראי נימא בהו מילתא. ואיכא למידק בהו טובא. חדא דלמאי הלכתא סיים המקום אשר נראה אליו ה' שהיה בלוח בארץ כנען. ותו במה שאמר מתה עלי לשאר הבנים. וא"כ יש לדקדק דמי הכניסו ליעקב בתגר זה לחלק בבן בין הבנים. היה לו לתת בסתם שני חלקים ליוסף. ואז היו מחלקים את הארץ בשווה מנשה ואפרים עם שאר הבנים. עוד יש לדקדק במה שסיים דבריו ואני בבואי מפדן וגו', דלאיזה תכלית סיים מקום המיתה שהיה בדרך, ומקום הקבורה שהיה בדרך אפרת.

ונראה דזה יובן בהיא דאמרינן פרק יש נוחלין¹³ נכסי לך ואחריו לפלוני וירד

נמצינו למדין שיש שני דברים באומר ואחריו לפלוני שאם נתן הראשון שלא יהיו מעשיו מועילים. האחד הוא היכא דנתן הראשון במתנת שכיב מרע משום דקדמו אחריו. והשני הוא היכא דנתן הראשון לבנו דלא עשה ולא כלום, והא דאמרינן דאם נתן הראשון במתנת ש"מ דלא עשה ולא כלום, היינו דוקא היכא דנתן בסתם, והטעם דכל מתנת שכיב מרע בסתם אינו קונה אלא לאחר מיתה וכבר קדמו אחריו אבל אם היה שכיב מרע ופירש דבריו שנותן מעכשיו אז פשיטא שזכה המקבל ואין לאחריו כלום. לפי שכל שבאר דבריו ואמר שנותן מעכשיו אין לה דין מתנת שכיב מרע כי אם מתנת בריא, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות זכיה¹⁶ וז"ל, אל תטעה בשכיב מרע שכתב כל נכסיו ופירש שנתן הכל מעכשיו כו', שאין זה מתנת שכיב מרע אלא כשאר כל מתנות הבריאם וזה פשוט.

מרע שמפרש דבריו ואומר שנותן מעכשיו, הרי מתנתו כמתנת כל הבריאם שקונים מאותה שעה, וא"כ לא שייך הכא טעמא דר' יוחנן דאמר משום דקדמו אחריו, שהרי כאן קדמו מקבל מתנה לאחריו. אך עדיין קשה שמתנה זו היא ליוסף, וכבר אמרנו בשם הרמב"ם שכל שנותן הראשון לבנו לא עשה ולא כלום. לזה אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. כלומר אל יעלה בדעתך שמתנה זו דבכורה אני נותנה ליוסף, אלא דוקא למנשה ואפרים שאינם יורשים שלי. וראיה לדבר שמולדתך אשר הולדת אחריהם על שם אחיהם יקראו בנחלתם. ואם איתא שמתנה זו היתה ליוסף, אין חילוק בין מנשה ואפרים לשאר הבנים, אלא ודאי מה שאמרתי דשאר הבנים לא יטלו עם מנשה ואפרים, כי אם בחלק הפשיטות ולא חלק בכורה, מזה תלמוד שאין מתנתי כי אם למנשה ואפרים, והדבר פשוט שכל שהראשון אינו נותן ליורשיו שמתנתו קיימת. באופן שהשני ריעותות שאמרנו שהיו במתנה זו ביעקב, דהיינו שהיה חולה ושהיתה המתנה ליורשיו כבר יישבם יעקב אבינו.²⁰

אך עדיין לא נתישבה דעתי בזה, אולי יאמר יוסף דכל זה ניחא אליבא דרשב"ג דאמר אין לשני אלא מה ששייר ראשון אך אליבא דרבי דאמר השני מוציא מיד הלקוחות אף שנתן ראשון מתנת בריא ולא נתן ליורשיו לא עשה ולא כלום. ואפשר דהלכה כרבי, לזה בא יעקב ואמר אל יעלה בדעתך דלמא הלכה כרבי. לזה אמר ואני בבואי מפדן וגו'.

מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך אפרת. כלומר תדע ותשכיל עד היכן אני סבור שהלכה כרשב"ג שמתה בדרך וקברתיה שם בדרך ואסרתי אותו המקום ולא הולכתיה לבית הקברות אלא אסרתי מקום מחדש. לפי שאני סבור שאף באיסורי הנאה הלכה כר' שמעון בן גמליאל. והדבר ידוע שאותו המקום שנקברה שם רחל היה מארץ ישראל וכדכתיב בארץ כנען. וכמו שהכריע הרמב"ם ז"ל,²² הרי שאסרתי מקום מחדש שהיה של אחריו, משום דפשיטא ליה דהלכה כרשב"ג, באופן דמתנה